



## RĂSPUNDEREA JURIDICĂ – EXPRESIE A CONDAMNĂRII DE CĂTRE STAT A UNEI CONDUITE ILICITE

Elena MORARU,  
doctor în drept, conf. univ. interim., UASM

### SUMMARY

Legal liability is a situation derived from a previous legal relationship is a new legal relationship that finds its source in illegal act. This illegal act is failure of a voluntary benefits required by law in a report originating.

**Keywords:** legal liability normative, illegal act, judicial error, juridical institutions

### REZUMAT

Răspunderea juridică este o situație derivată dintr-un raport juridic anterior, este un nou raport juridic ce își găsește izvorul într-o faptă ilicită. Această faptă ilicită constă în neîndeplinirea voluntară a unei prestații impuse de lege în cadrul unui raport originar.

**Cuvinte-cheie:** răspundere juridică, faptă ilicită, eroare judiciară, instituții juridice

**Introducere.** Răspunderea juridică – instituție prezentă în toate ramurile dreptului – constituie o temă ce interesează toate științele juridice, avînd o importanță practică deosebită, deoarece ea asigură eficiența normei de drept, stimulează atitudinea de respectare a legii, stabilirea și menținerea ordinii sociale.

Sfera noțiunii de *răspundere* este foarte largă, toate acțiunile umane fiind susceptibile să genereze o formă sau alta de răspundere, deoarece normele de conduită conțin prescripții cu caracter reglator, prin care societatea își apără interesul său general [1, p. 15]. Aceste norme „fixează limitele în care sancțiunea și urmările ei posibile amenință afirmarea interesului său general“ [2, p. 52].

**Materiale utilizate și metode aplicate.** În procesul studiului au fost utilizate metodele analizei, sintezei și comparației. Materialele folosite sînt cercetările din domeniul juridic al Federației Ruse, al României și al Republicii Moldova, precum și cercetările legislației în vigoare.

**Rezultate obținute și discuții.** În urma cercetărilor științifice efectuate, în doctrina juridică s-au format cîteva concepții despre răspunderea juridică pentru faptă ilicită, unele dintre ele completîndu-se și dezvoltîndu-se reciproc, îmbogățind teoria răspunderii juridice cu noi cunoștințe.

În doctrina dreptului, referitor la răspunderea juridică există o problemă: ce reprezintă ea – o instituție sau o categorie? Profesorul Gh. Mihai ne spune că nu există o instituție juridică numită ”răspundere juridică”, însă putem concepe o categorie în planul fundamentelor dreptului – răspunderea juridică. Doar cercetarea ramurilor dreptului pozitiv ne-o poate releva în chip specific: răspundere penală, răspundere civilă, administrativă etc. Răspunderea juridică este o sinteză conceptuală efectuată de filozofia dreptului și considerată, începînd din sec. al XIX-lea, o categorie proprie teoriei dreptului, pe cînd instituția de răspundere juridică are vechimea dreptului pozitiv în multitudinea lui [3, p. 73].

Sușinem întru totul această opinie, ajungînd la concluzia că sarcina creării unei astfel de teorii revine anume teoriei generale a dreptului, care are datoria de a furniza o terminologie unitară în problema răspunderii și a delimita următoarele noțiuni:

- 1) răspunderea ce se bazează pe conținutul încălcării legii, ca unic temei al acesteia;
- 2) așa-numita răspundere ce rezultă din prevederile exprese ale legii;
- 3) așa-numita răspundere ce rezultă din contracte sau acte normative;
- 4) așa-numita răspundere a mi-

nisterelor, a altor organe față de agenții subordonați [4, p. 34].

Teoria generală a dreptului este chemată, așadar, să definească răspunderea juridică, să evidențieze tendințele, formele, condițiile și principiile acesteia.

Nici legislația, nici jurisprudența nu definesc, într-un text, noțiunea răspunderii juridice; legiuitorul stabilește doar condițiile în raport cu care persoana ce nesocotește dispoziția normei este trasă la răspundere, enunță principiile ei, limitele în care se manifestă una sau alta dintre formele sale, natura și proporțiile sancțiunii juridice care urmează să se aplice etc. Practica judiciară și teoriile juridice s-au arătat preocupate mai degrabă de formele răspunderii juridice – civilă, penală, administrativă, constituțională – decît de categoria de răspundere juridică. Aceasta însăși nu poate fi tratată independent de categoriile de răspundere politică, răspundere morală și toate aceste categorii independente de conceptul de responsabilitate. De asemenea, nu poate fi înțeleasă în profunzimea structurii ei numai pornindu-se de la forme concrete de manifestare, întrucît, deși acestea însumează particularități bogate, nu ne vor conduce la conceptul universal valabil. Să nu uităm că răspunderea juridică este decurgătoare din principiile dreptului, iar speciile ei se obțin



din principiile ramurilor de drept [1, p. 80].

Unii autori încearcă să definească categoria răspunderii juridice luând în considerație criteriile dreptății și echității. Într-o lucrare a lor, L. Anghel, Fr. Deak și M. Popa consideră echitatea regulă generală de comportare care, restrânsă la drept, devine principiu al răspunderii juridice, iar totalitatea normelor juridice prin care se reglementează aplicarea principiului formează instituția răspunderii juridice [5, p. 7].

Poziția altor savanți constă în faptul că ei leagă sancțiunea cu răspunderea și interpretează răspunderea ca realizare a sancțiunii. „Răspunderea juridică este aplicarea față de persoanele care au săvârșit fapte ilicite a măsurilor de constrângere prevăzute de lege, în ordinea procesuală stabilită pentru aceasta“ [6, p. 102-103], scriu autorii manualului în redacția lui A. S. Pigolkin.

„În cea mai simplă abordare, menționează L. S. Iavici, răspunderea juridică este aplicarea sancțiunii respective a normei de drept încălcate“ [7, p. 136]. O. E. Leist susține: „Este larg răspîndită definiția răspunderii juridice ca realizare a sancțiunilor. Totuși, noțiunea de *răspundere* este mult mai amplă decît noțiunea de *aplicare a sancțiunilor*, pentru că include astfel de probleme: calificarea faptei ilicite, garanția obținerii adevărului obiectiv în proces, aplicarea măsurilor de reprimare (asiguratorii), drepturile persoanei învinuite de săvîrșirea faptei ilicite, temeiul de liberare de la răspundere, «starea de pedeapsă» în realizarea sancțiunilor de pedeapsă, disciplinare și altele“. Întrucît însuși O. E. Leist definește sancțiunea ca „dispoziție normativă a măsurilor de constrângere de stat, aplicabile în cazul faptei ilicite, și care conțin evaluarea juridică finală a acesteia“, este evident faptul că autorul înțelege prin *răspundere* realizarea sancțiunii normei juridice [8, p. 102-104].

De aceeași părere sînt și autorii I. Turcu și V. Deleanu, care observă că răspunderea e omniprezentă în orice societate bazată pe norme de conduită. Răspunderea juridică este consecința nerespectării legii, realizată prin aplicarea sancțiunilor legale [9, p. 7] (nu este clar dacă răspunderea juridică e chiar sancțiunea sau cadrul de realizare a acesteia).

După părerea noastră, răspunderea juridică nu se rezumă doar la pedeapsă sau la realizarea sancțiunii, odată ce poate exista fără realizarea sancțiunii și a pedepsei, însă pedeapsa și realizarea sancțiunii întotdeauna sînt bazate pe răspundere și nu pot exista fără ea. Deci, noțiunea de răspundere juridică este mai amplă decît noțiunea de pedeapsă și cea de realizare a sancțiunii.

Unii civilişti definesc răspunderea juridică civilă ca sancțiune aplicabilă sub formă de obligație juridică civilă suplimentară sau de privare a dreptului ce îi aparține [10, p. 104]. Alți autori definesc răspunderea juridică civilă ca „una dintre formele constrîngerii de stat, ce constă din încasarea de către judecată a sancțiunilor patrimoniale de la culpabil în favoarea vătămatului...“ [11, p. 7]. M. L. Gorkovenko susține că răspunderea juridică civilă trebuie înțeleasă astfel: în urma aplicării acesteia, culpabilul (debitorul), contrar voințelor și năzuințelor sale, este privat de drepturile civile sau este forțat să îndeplinească obligații oneroase suplimentare [12, p. 25]. Astfel, o bună parte de civilişti definesc răspunderea ca măsură de influență, măsură de constrîngere sau ca sancțiune. Însă cele mai mari disensiuni apar atunci cînd se trece la definirea măsurilor de influență.

Un șir de autori definesc răspunderea ca „măsură a constrîngerii de stat, exprimată prin consecințe negative pentru cel care a încălcat legea, aplicate sub formă de restricții cu caracter personal și patrimonial“ [13, p. 104].

În definițiile date răspunderii juridice se observă clar corelația acesteia cu pedeapsa, cu sancțiunea normei juridice, cu realizarea sancțiunii – adică cu suportarea de către culpabil a consecințelor nefavorabile. Însă, după cum am menționat, toată răspunderea nu poate fi redusă numai la pedeapsă sau la realizarea sancțiunii, ea este mult mai amplă și include în sine un ansamblu de obligații ale culpabilului. Nu negăm acel postulat că răspunderea este legată de pedeapsă, de realizarea sancțiunii. Acestea sînt componente importante ale conținutului răspunderii, dar nu sînt unicele.

Deseori, aplicarea pedepsei nu este obligatorie pentru răspunderea juridică, deoarece răspunderea juridică e posibilă și fără pedeapsă.

Există și altă grupă de autori care tratează răspunderea ca pe „o obligație a infractorului de a răspunde pentru fapta ilicită săvîrșită față de societate și stat și de a suporta acțiunile acelor sancțiuni care îi sînt aplicate de către organul de stat respectiv“. În cadrul răspunderii sociale, răspunderea juridică se distinge prin faptul că vizează obligația de a da seama față de o exterioritate pentru încălcarea normei juridice“ [14, p. 79].

Susținem faptul precum că o componentă necesară a răspunderii este suportarea consecințelor nefavorabile. Însă utilizarea sintagmei „a da seama“ este inacceptabilă pentru caracterizarea răspunderii, întrucît este legată nemijlocit de „prezentarea unei informații“ de către infractor. Dar legislația nu incumbă infractorului obligația de a da seama. Mai mult decît atît, legislația de procedură penală oferă posibilitate inculpatului, acuzatului să nu facă depoziii. De aceea, prima etapă a răspunderii poate fi caracterizată ca obligație existentă obiectivă de a suporta consecințele nefavorabile, care au apărut din faptul infracțiunii.

Fapta ilicită generează raportul juridic. Astfel de raporturi juridice,



în literatura juridică sînt numite ”de protecție”, ”protecție-reglatorii”, ”raporturi juridice ale răspunderii negative” și chiar ”reparatorii-recuperatorii”.

În literatura juridică românească au existat preocupări în același sens. Astfel, I. Oancea, relativ la răspunderea penală, atribuie răspunderii un sens mai restrîns, anume acela de obligație a celui care a săvîrșit o faptă ilicită de a suporta sancțiunea juridică, și un sens mai larg – acela de raport juridic, fără a opera o distincție între elementele de conținut ale raportului juridic și norma juridică însăși” [15, p. 133].

Ținem să remarcăm că, în toate situațiile, aceste definiții vizează răspunderea ca obligație de a suporta o sancțiune juridică, fie că este vorba de a suporta o privațiune sau o pedeapsă. În acest fel, răspunderea juridică se confundă cu însăși sancțiunea juridică propriu-zisă, ignorîndu-se faptul că sancțiunea nu reprezintă decît instrumentul de realizare a răspunderii juridice.

R. Motică și Gh. Mihai mai precizează că în cazul în care autorul unui delict civil își îndeplinește voluntar obligațiile de reparare a prejudiciului față de victima prejudiciată, evitînd astfel sancționarea sa, el nu face altceva decît să evite exercitarea constrîngerii juridice statale, în situația contrară intervenită la inițiativa prejudiciabilului, autorul faptei ilicite nu-și îndeplinește doar obligația de reparare față de cel pe care l-a prejudiciat, ci, indirect, își îndeplinește și obligațiile față de societatea organizată de stat, care ocrotește ordinea de drept și veghează la restabilirea ei, în cazul încălcării” [14, p. 78].

În una dintre lucrările sale, L. Barac constată că răspunderea juridică nu poate fi redusă la o simplă „obligație” [4, p. 37]. Conținutul acestei instituții nu este suficient definit nici prin asocierea sa la noțiunea de „raport juridic de constrîngere”. Analizînd diferitele forme ale răspunderii juridice, în

diferite domenii ale dreptului se ajunge la concluzia că răspunderea juridică reprezintă mai mult decît un complex de drepturi și obligații corelative, iar raportul juridic de constrîngere este de natură mai degrabă să înlesnească înțelegerea conținutului instituției, decît să-i definească esența.

Pentru a putea defini răspunderea juridică, autoarea consideră că trebuie să se țină seama de următoarele elemente:

a) răspunderea juridică nu este o simplă categorie juridică, ci face parte din sfera complexelor de drept, reprezentînd o instituție juridică, cu toate consecințele care derivă din aceasta (organizare sistemică și principii proprii care guvernează instituția, element organic și temporar);

b) definirea conceptului de răspundere juridică trebuie să aibă un grad de generalizare și abstractizare mai înalt, propriu definițiilor ce tind să acopere domenii vaste ale realităților (din care face parte și instituția răspunderii juridice);

c) stabilirea finalităților globale (nu secvențiale, parțiale) ale instituției, determinate de imperativul asigurării ordinii publice și a binelui public;

d) stabilirea unui conținut mai amplu al instituției prin referirea la activitatea autorităților publice, de natură să genereze raporturi juridice complexe, depășindu-se aici concepția limitării sferei prin circumscriere la raportul juridic de constrîngere (raport care se statornicește doar între stat și autorul faptului ilicit);

e) înseși faptele nu trebuie circumscrie doar la ilicitatea lor, la acțiuni care vizează încălcarea directă a ordinii de drept, întrucît și ignorarea dreptului reprezintă, de regulă, un rezultat al unei acțiuni, cu consecințe similare acțiunilor omenești;

f) evidențierea elementului organic și temporar al instituției, întrucît, pe de o parte, răspunderea

există și dincolo de încălcarea unor norme juridice, iar, pe de altă parte, este vizat și unul „construit”, adică cadrul furnizat de drept pentru dezvoltarea ei.

Bineînțeles că răspunderea nu va fi instituție, dacă nu va fi confirmată de dreptul obiectiv, responsabilitatea pură neexistînd ca instituție.

Ținînd seama de elementele sus-menționate, L. Barac consideră că răspunderea juridică ar putea fi definită ca fiind instituția ce cuprinde ansamblul normelor juridice care vizează raporturi ce se nasc în sfera activității desfășurate de autoritățile publice, în temeiul legii, împotriva tuturor acelor care încălcă sau ignoră ordinea de drept, în scopul asigurării respectării și promovării ordinii juridice și binelui public [4, p. 39].

Ținînd seama de definiția propusă de prof. L. Barac, susținem opinia prof. Gh. Mihai [3, p. 78], potrivit căruia răspunderea juridică nu poate fi instituție decît dacă nu va fi detectată în dreptul obiectiv ca „ansamblu de norme care vizează (...) etc.” într-o formă reglementată de lege; aparține discuției, fiindcă dreptul obiectiv în vigoare (dreptul pozitiv cutare sau cutare) nu confirmă, ci creează o instituție juridică”. În continuare, Gh. Mihai observă că categoriei de „răspundere juridică” nu-i corespunde o instituție juridică, așa cum categoriei „răspundere civilă” îi corespunde instituția răspunderii civile, fiindcă „răspundere juridică este o categorie a fundamentelor dreptului”, „răspunderea juridică e meta-categorie” în raport cu doctrinele de ramură, numind-o *răspundere de drept*. De pildă, răspunderea de drept internațional, răspunderea de drept civil, răspunderea de drept penal (român, chinez, norvegian etc.) au aceleași trăsături esențiale, care le fac să fie răspundere de drept, cu trăsături specifice de conținut, ce le disting [3, p. 78].

Majoritatea opiniilor prezen-



tate indică trăsături individuale, ce nu caracterizează răspunderea în general, cu atât mai mult cu cât principalul constă nu în reflectarea unor trăsături ale ei, ci în dezvăluirea fenomenului în general. Studiind concepțiile fundamentale ale răspunderii, R. L. Haceuturov și R. G. Iagutian au remarcat că, „deși savanții reflectă just unele aspecte ale răspunderii, cu toate acestea din punctul de vedere al pozițiilor general-teoretice ei nu abordează toate trăsăturile răspunderii juridice“ [16, p. 67]. În această ordine de idei, ei arată că sintagma *răspundere juridică pentru faptă ilicită* trebuie să cuprindă următoarele trăsături: obligația juridică (care constă în obligația de a suporta măsurile constrângerii de stat); răspunderea juridică se întretese cu condamnarea de stat a infractorului; răspunderea juridică are drept consecință nefavorabilă restricții ale drepturilor materiale, juridice sau de ordin personal.

În baza celor relatate, putem să tragem concluzia că răspunderea juridică implică obligația de a suporta o sancțiune juridică, dar subliniem, *implică*, dar nu este. Ea ar consta din „complexul drepturilor și obligațiilor conexe, care se naște ca urmare a producerii unor fapte ilicite și care constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice menite să asigure restabilirea ordinii de drept“ [17, p. 150]. Întrucât răspunderea „reprezintă (...) noțiunea care desemnează reacția de reprimare venită din partea societății față de o acțiune umană ce contravine unei norme, acțiune care este imputabilă, în general, individului, ea (...) este o reacție instituționalizată provocată de o faptă reprobabilă, reacție organizată prin lege și limitată de lege“. Într-un tratat de drept civil devenit clasic, autorii arată că, îndată ce subiectul de drept depășește prin fapte ilicite sfera propriei activități, el vatamă implicit și drepturile subiective ale

altuia; această depășire „dă naștere răspunderii, care se traduce în fapt prin obligația de a repara prejudiciul cauzat“ [18, p. 467].

O ipoteză interesantă avansează prof. I. Craiovan [19, p. 283], conform căreia trebuie avut în vedere locul și rolul răspunderii juridice în procesul complex de realizare a dreptului pozitiv. Răspunderea juridică poate fi definită ca un raport statornicit de lege, de norma juridică, între autorul încălcării normelor juridice și stat, reprezentat prin agenții autorității, care pot să fie instanțele de judecată, funcționarii de stat sau alți agenți ai puterii publice. Conținutul acestui raport este complex, fiind format în esență din dreptul statului ca reprezentant al societății de a aplica sancțiunile prevăzute de normele juridice persoanelor care încalcă prevederile legale și obligația acestor persoane de a se supune sancțiunilor legale, în vederea restabilirii ordinii de drept.

Conform opiniei profesorului I. Craiovan, între răspunderea juridică și sancțiunea juridică se instituie relații complexe. Astfel, sancțiunea juridică apare ca o premisă a instituției răspunderii juridice, deoarece răspunderea juridică are ca temei încălcarea normelor juridice dotate prin excelență cu sancțiuni juridice. În afară de aceasta, sancțiunea juridică constituie, după cum am arătat, obiectul răspunderii juridice, ea aflându-se la capătul acesteia ca scop, ca finalitate, deși nu o substituie.

Din această perspectivă, răspunderea juridică apare ca un cadru juridic de realizare și întruchipare a sancțiunii juridice [19, p. 40].

În categoria definițiilor răspunderii juridice poate fi înglobată și acea propusă de prof. D. Ciobanu, potrivit căreia răspunderea juridică este o situație derivată dintr-un raport juridic anterior, este un nou raport juridic ce își găsește izvorul într-o faptă ilicită. Această faptă ilicită constă în neîndeplinirea vo-

luntară a unei prestații impuse de lege în cadrul unui raport originar. În concluzie, răspunderea juridică nu ar fi altceva decât obligația subiectului de a îndeplini îndatorirea care înlocuiește o îndatorire anterioară neîndeplinită [20, p. 235].

O definiție prin gen proxim și diferență specifică, așa cum sînt toate definițiile din domeniului Teoriei dreptului, comportă respectarea regulilor de corectitudine logică. În acest sens, autorii Gh. Mihai și R. Motică [14, p. 125] au propus următoarea definiție a răspunderii juridice: „răspunderea juridică este obligația ce revine unui subiect de drept de a suporta consecințele faptei ilicite, prevăzute de legea în vigoare, prin care a adus atingere unui drept subiectiv al altuia“. Prin această definiție, după părerea autorilor, au fost sintetizate diferite definiții în una, aptă să fie interpretată corespunzător în orice sistem de drept și dintr-o perioadă mai veche.

Din aceste câteva precizări putem desprinde o primă notă definitivă a răspunderii juridice, și anume: faptul că ea derivă dintr-un comportament normat, că ea este instituită sau sancționată de către puterea statală și, prin urmare, implică la nevoie constrângerea venită din exterior. Răspunderea juridică ar fi deci, dacă facem abstracție de diversele ei forme, „suspendarea de către persoana care a săvârșit fapta ilicită a unor urmări neconvenabile pentru ea (...)“, „o privațiune aplicată acestei persoane“, „o măsură de constrângere la respectarea normelor de drept aplicată de organele statului împotriva celor care săvârșesc fapte ilicite (...)“, „o expresie a condamnării de către stat a unei conduite ilicite, care constă într-o obligație de a suporta o privațiune (...)“ și „o constrângere de stat prin care cel în cauză este obligat să execute exigențele dreptului“.

**Concluzii.** Generalizînd opiniile acestor autori, aducem următoarea definiție a răspunderii juridice:



răspunderea juridică reprezintă o categorie prin care este desemnată obligația subiectului de drept responsabil de a suporta consecințele nerespectării unei norme juridice în vigoare, în vederea restabilirii ordinii de drept în societate.

Este o definiție doctrinară în care sînt evidențiate o seamă de semnificații [14, p. 236]:

- răspunderea juridică este obligația de a suporta consecința juridică a faptei ilicite, contravenției delictului civil sau abaterilor disciplinare, obligația de a suporta pedeapsa în cazul răspunderii penale, obligația de a repara prejudiciul în cazul răspunderii civile, obligația de a suporta o privațiune în dreptul administrativ, deci răspunderea juridică constă în *obligația de a suporta*, nu în suportarea însăși a consecințelor care decurg din conținutul tragerii la răspundere;

- această obligație revine unui subiect de drept responsabil, care poate fi atît subiect individual, persoană fizică, cît și subiect colectiv (persoană juridică, ONG-uri, organe de stat, statul).

Subiectul de drept este responsabil, adică dispune de capacitatea de a răspunde, altfel spus de capacitatea de a acționa liber și conștient, de a evalua corect consecințele faptei sale și de a înțelege obligațiile ce îi revin, prin urmare, și suportarea sancțiunilor prevăzute de lege și aplicate de organele competente. În scopul asigurării garanțiilor depline împotriva arbitrariului, stabilirea concretă a răspunderii juridice presupune, pe lîngă aprecierea socială (din partea unui colectiv, a opiniei publice), o constatare oficială, realizată de organele special abilitate ale statului;

- această obligație se naște ca urmare a constrîngerii de stat prin aplicarea sancțiunilor juridice, o constrîngere de stat prin care cel în cauză este obligat să execute exigențele dreptului. Constrîngerea nu înseamnă o răzbunare, o răsplată, dar este o acțiune din partea statu-

lui încadrată în limitele determinate de lege, o reacție instituționalizată, reacție organizată prin lege și limitată de lege;

- răspunderea juridică nu poate fi redusă la o simplă obligație, deoarece nici obligația juridică nu este simplă, legea dispune obligatoriu celui care încalcă norma de drept să răspundă, să suporte consecințele pe care el însuși le-a prevăzut;

- aplicarea sancțiunilor realizează constrîngerea din partea statului într-un cadru, scopul ei este afirmarea ordinii de drept, adică a celei impuse de dreptul statului concret. Prin repararea prejudiciului, autorul faptei ilicite nu-și îndeplinește doar obligația de reparare față de cel pe care l-a prejudiciat, ci, indirect, își îndeplinește și o obligație față de societatea organizată de stat, care ocrotește ordinea de drept și veghează restabilirea ei în cazul încălcării;

Dacă ne interesează la ce anume se referă conținutul categoriei răspunderii juridice, vom observa că el trimite la raporturile juridice dintre autoritățile publice abilitate să tragă la răspundere și cei care au încălcat legea în vigoare: primii sînt investiți cu dreptul să sancționeze, avînd și obligația să o facă în limitele prevederilor în vigoare, iar ultimii au obligația să execute sancționarea și dreptul să o îndeplinească în limitele prevederilor în vigoare, scopul realizării acestui conținut ar fi normala desfășurare a ordinii de drept.

### Referințe bibliografice

1. M. Costin. Răspunderea juridică în dreptul Republicii Socialiste România. Cluj: Dacia, 1974, p. 15.
2. P. Apostol. Norma etică și activitatea normativă. București, 1968, p. 52.
3. Gh. Mihai. Fundamentele dreptului. Vol. V. București: C. H. BECK, 2006, p. 73.
4. L. Barac. Cîteva considerații cu privire la definirea răspunderii juridice. În: Revista Dreptul, 1994, nr. 4, p. 38-46.

5. L. Anghel, Fr. Deak, M. Popa. Răspunderea civilă. București, 1970, p. 7.

6. A. С. Пиголкин. Общая теория права. Учебник. Изд-е 2-е Москва: Изд-во МГУ, 1996, с. 319; М. Н. Марченко. Теория государства и права. Курс лекций. Т. 2. Москва: Изд-во МГУ, 1995, с. 165.

7. Л. С. Явич. Право и социализм. М., 1982. с. 136.

8. О. Э. Лейст. Санкции и ответственность по советскому праву. Москва, 1981, с. 102-103.

9. I. Turcu, V. Deleanu. Introducere în teoria și practica răspunderii materiale. Cluj-Napoca, 1984, p. 7.

10. А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой. Гражданское право. Учебник. Изд-е 3-е. Ч. 1. Москва: Проспект, 1998, с. 550.

11. Е. А. Суханов. Гражданское право. Т. 1. Учебник. Москва: БЕК, 1998, с. 431.

12. М. Л. Горковенко. Гражданско-правовая ответственность за нарушение обязательств. В: "Атриум". Сер. Юриспруденция. Межвуз. сб. научных статей, Тольятти, № 2/1998, с. 25.

13. Д. М. Овсянко. Административное право. Учеб. пособие. Москва: Юрист, 1996, с. 104.

14. R. I. Motică, Gh. Mihai. Introducere în studiul dreptului. Vol. II. Timișoara, 1994; I. Huma. Introducere în studiul dreptului. Iași, 1995; A. Voar. Elemente de teoria dreptului. Arad: Servosat, 1996, ș. a.

15. I. Oancea. Noțiunea răspunderii penale. În: Analele Universității București. Seria Științe social-juridice, nr. 6/1956, p. 133.

16. Р. Л. Хачатуров, Р. Г. Ягутян. Юридическая ответственность. Тольятти: Изд-во МАБиБД, 1995, с. 67.

17. I. Huma. Teoria generală a dreptului. Focșani: Neuron, 1995, p. 150.

18. С. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, A. Băicoianu. Tratat de drept civil român. Vol. II. București, 1997, p. 467.

19. I. Craiovan. Tratat elementar de Teorie generală a dreptului. București, 2001, p. 283.

20. D. Ciobanu. Introducere în studiul dreptului. Curs. București, Universitatea ecologică, facultatea de drept, 1990, p. 235.